Memòria d'un país de jueus

Un llibre proposa un recorregut per cinquanta indrets jueus de l'Edat Mitjana a Catalunya, entre els quals n'hi ha una dotzena de gironins

TEXT **ALFONS PETIT**

Catalunya va ser un país de jueus», assegura Manuel Forcano, hebraista, poeta i traductor. I posa un exemple prou significatiu, basat en una tradició popular recollida pel folklorista Joan Amades que «afirmava que els jueus van ser els inventors de l'escudella catalana, ja que era un menjar de força aliment, poc preu i fàcil de fer, i d'aquí que se l'anomenés *brou jueu*». «Això sí, no portava porc», especificava Forcano dijous en un acte celebrat al Museu d'Història dels Jueus de Girona per presentar el llibre *Catalunya. 50 indrets jueus de l'edat mitjana* (Cossetània Edicions), amb textos de Manuel Forcano i fotografies de Chopo García-Die. Precisament el volum comença amb la frase que obre aquest reportatge, i tot seguit s'hi explica l'anècdota de l'escudella, un exemple que pretén evidenciar la importància que va tenir aquesta comunitat a Catalunya, i tot allò que n'ha perdurat al llarg de la història. De fet, segons va comentar Forcano, «Catalunya és un dels països d'Europa on s'ha conservat més informació sobre els jueus medievals».

Aquesta informació, en forma de documentació diversa (des de l'Edat Mitjana fins al decret d'expulsió dels Reis Catòlics del 1492), «ens dibuixa un mapa d'assentament prou impactant en unes 150 viles i ciutats catalanes». Que podrien ser més: «Hi ha vestigis físics o topònims que s'associen a la presència jueva en altres indrets de Catalunya, però no hi ha documents que ho avalin», explicava dijous Manuel Forcano (Barcelona, 1968), doctor en filologia semítica, que ha cursat estudis d'hebraística a Israel i d'arabística i islam a Síria i Egipte, i que a més d'haver treballat de professor d'hebreu i arameu ha traduït al català poetes i escriptors jueus de l'antiguitat i del present.

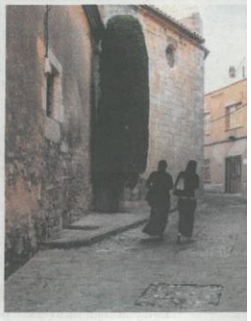
«Aquesta gent eren nosaltres», apunta Forcano, que afegeix que «vivien aquí, parlaven català, i la majoria es van quedar després del decret d'expulsió, es van convertir i van continuar formant part de nosaltres, de manera que el seu llegat ens ha arribat també a través seu i no només de la documentació conservada»

Forcano divideix els assentaments jueus a Catalunya en tres tipologies. D'entrada, les grans comunitats jueves del país s'organitzaren en aljames, «paraula àrab que significa 'reunió' i que fa referència al Consell intern de la comunitat que, com un organisme jurídic, gestionava amb consellers, secretaris, tresorers i jutges les institucions pròpies com la sinagoga, l'escola, la carnisseria, el tribunal i el fossar o cementiri, amb serveis que garantien l'acompliment a la plena de la vida litúrgica i tradicional dels seus membres segons les normes del judaisme». La primera aljama documentada a Catalunya és la de Barcelona (1244) però n'hi hauria en altres indrets, entre els quals, a les comarques gironines, Girona, Castelló d'Empúries, Besalú, Figueres, Banyoles o Torroella de Montgrí, fossin més o menys importants.

En d'altres localitats, en canvi, la presència jueva

1

era més reduïda, en grups petits que sovint no arribaven ni a formar comunitat i que depenien dels serveis comunals d'aljames propers. Seria el cas, per exemple, de Sant Feliu de Guíxols, Peralada, Bàscara, Monells, Pals, Peratallada, Cabanes o Sant Llorenç de la Muga. Finalment, també hi ha casos de comunitats jueves que s'instal·len fe manera ocasional en un indret, bé per comerciar o per algun altre motiu. De situacions com aquesta n'hi ha constància, a les comarques gironines, a Hostalric, Vulpellac o Amer.

En el llibre, Forcano selecciona entre les 150 comunitats jueves documentades a Catalunya les 50 (la col·lecció de Cossetània Edicions requereix aquesta xifra) que li semblen més remarcables i n'escriu un text que resumeix la seva història, activitat, personatges més destacats... Chopo García-Die s'encarrega de fotografiar-ne els racons més significatius. Al volum hi apareixen una dotzena de localitats gironines: Puigcerdà, Camprodon, Besalú, Banyoles, Girona, Sant Feliu de Guíxols, La Bisbal d'Empordà, Torroella de Montgrí, Peratallada, Figueres, Castelló d'Empúries i Peralada. Entre la quarantena restant n'hi ha d'arreu de Catalunya i també de la Catalunya nord, com ara Vilafranca de Conflent o Perpinyà. «El camp de Tarragona i el pla de Lleida són les zones amb més comunitats jueves documentades, si bé també n'hi ha força a l'Empordà», explicava Manuel Forcano, que afegia que «els jueus no acostumaven a ser presents a les localitats costaneres sinó més a l'interior, en llocs on hi havia fires i mercats, més activitat comercial».

Un altre element que diferencia unes comunitats jueves i les altres és la reacció que van tenir els municipis respectius a les mesures que a partir del segle XII, i impulsades per l'Església catòlica, comminaven els jueus a agrupar-se i viure plegats en un barri específic de cada població. Això va generar en alguns indrets, com ara Girona, per citar un exemple paradigmàtic, el call o barri jueu, si bé en altres llocs jueus i cristians van continuar convivint als mateixos carrers i barris. De fet, Forcano apunta que «només en 43 indrets de Catalunya hi havia call o carrer dels jueus».

Puigcerdà és una de les localitats que va tenir un barri jueu específic, a partir del segle XIV, que disposava de sinagoga i escola, d'hospital i casa de caritat, de bany ritual i de cementiri. Mai no van ser més del 10% de la població local i eren sobretot drapers, enquadernadors, treballadors del cuir, tintorers, brodadors de fils d'or, rellotgers, comerciants i prestadors.

FOTOS:

Sobre aquestes línies, la portada del llibre *Catalunya. 50 indrets jueus de l'edat mitjana*, de Manuel Forcano i amb fotografies de Chopo García-Die.
1. El carrer dels jueus, al call vell de Castelló d'Empúries.
2. El mícvè o bany ritual de Besalú.
3. El carrer de Sant Genís, a Torroella de Montgrí.
4. Una fornícula amb l'estrella de David a Camprodon.
5. El carrer d'en Manuel Cúndaro, un dels més populars del Call de Girona.
6. El carrer Major de Peratallada.
7. El carrer del Call de la Bisbal.

(Totes les imatges que es reprodueixen en aquest reportatge han estat extretes del llibre de Cossetània Edicions)

Els jueus de Camprodon eren pocs, segons Forcano, i malgrat això, «varen tenir una gran activitat en el comerç i l'artesania, i moltes dones eren expertes teixidores de draps i de fil de seda». També varen mostrar-se molt actius en el préstec i la medicina.

La comunitat jueva de Besalú va ser en canvi, en temps medievals, la segona més important de les comarques gironines, per darrere de Girona. Dedicats al comerç i a fer de prestadors, van arribar a ser unes 200 persones a inicis del segle XIV i el seu poder econòmic els va permetre obtenir nombrosos privilegis econòmics atorgats per Jaume I.

També eren prestadors i tenien metges il·lustres a Banyoles, on la documentació indica que hi va arribar a haver una aljama si bé no consta si disposava dels serveis habitualment associats. Sí que se sap que els jueus de Banyoles no van ser objecte de violència, com va passar en altres llocs, sinó que poc a poc es van anar convertint al cristianisme fins que el 1492 «ja no en quedaven».

Girona va ser la segona comunitat jueva més important de Catalunya després de la de Barcelona. Constituïda molt aviat en aljama, Forcano explica que «la seva població, dedicada al préstec, al comerç i a l'artesania, arribava als mil membres». L'autor del llibre afegeix que «la comunitat de Girona va ser anomenada 'Mare d'Israel' gràcies als seus cèlebres poetes litúrgics, pels seus grans cabalistes i talmudistes de gran renom». També remarca «la figura més brillant i universal de la història de tot el judaisme català: el teòleg, cabalista, metge, poeta i rabí Mossé ben Nahman de Girona»

Sant Feliu de Guíxols va tenir una comunitat jueva reduïda tot i que es conserven vestigis del seu call; a la Bisbal, en canvi, hi va haver una comunitat «important i pròspera», dedicada sobretot el negoci del préstec: hi va arribar a haver divuit prestadors que tenien com a clients persones de la mateixa vila i d'una quarantena de localitats més.

Els préstecs també van ser l'activitat primordial de la comunitat jueva de Torroella de Montgrí, amb poc pes demogràfic, però que controlava importants operacions creditícies. Forcano apunta que «a diferència dels jueus prestadors de la Bisbal, els creditors jueus torroellencs semblen actuar sempre d'acord amb la legislació vigent; el capital es dissocia clarament de l'interès, la durada del préstec no depassa el termini d'un any i la taxa d'interès és oscil·lant, però mai no supera el 20%».

Peratallada també apareix al llibre perquè hi va viure una petita comunitat en la qual va destacar Isaac de Peratallada, processat el 1379 per la Inquisició acusat d'haver ultratjat la Verge Maria.

La presència jueva a Figueres va ser important des d'antic, i l'aljama s'hi va constituir el 1267; a principis del segle XIV el seu call va assolir el punt més alt de la seva demografia i poder econòmic, fins al punt de fer les mateixes contribucions al rei que les aljames de Girona i Besalú.

La importància de Castelló d'Empúries en l'època medieval va afavorir que la seva comunitat jueva també fos notable, amb unes 200 persones i tota mena de privilegis per comerciar i fer de prestadors. Ara bé, també tenien obligacions com ara «vestir amb robes distintives o amb marques ben visibles».

A Peralada també hi va viure una comunitat jueva reduïda, d'entre deu i quinze famílies. Del seu call se'n conserven vestigis físics, però cap document que indiqui si disposaven de sinagoga o privilegis.

